

**Muhammed İkbâl'in *Hitâb Be Câvîd* İle Mehmet Akif'in *Asım* Adlı
Eserlerinden Hareketle Gençlere Nasihatleri
Recommendations to Youth Based on Works Named Muhammed Iqbal's
Hitâb Be Câvîd And Mehmet Akif's *Asım***

Adnan ŞİMŞEK*

Öz

Mehmet Akif Ersoy ve Muhammed İkbâl, aynı tarihlerde fakat farklı coğrafyalarda yaşamış iki Müslüman şairdir. Mehmet Akif Ersoy 1936'da, Muhammed İkbâl 1938'de vefat etmiştir. Her ikisi de aynı fikirde toplumun geleceği adına aynı ıstırapı paylaşan fikir adamlarıdır. Gönülleri istiklal ve hürriyet aşkıyla tutuşan bu iki şair, aynı zamanda coşkun ruhlara ve iman dolu kalplere de tercüman olmuştur. Bu iki şairin bir diğer ortak yanı ise gençliğe verdikleri önemdir. İkbâl, *Cavidname* adlı eserinin sonunda neşredilen *Hitâb be Câvîd* adlı hitabede, oğlu Cavid'in şahsında gençliğe rehber olmaya çalışır. *Hitâb be Câvîd* 136 beyitten oluşan nasihatname türünde yazılmış müstakil bir eserdir. Klasik şiir geleneğinde siyasetname, hikmet, pendname, vasiyetname ve ibretname gibi isimlerle anılan nasihat kültürünün devamı niteliğinde bir eserdir. Aynı şekilde Âkif de *Safahat*'ın altıncı cildinde yer alan *Asım* adlı şiirinde, Asım'ın şahsında genç nesle yol gösterme gayretindedir. Müstakil bir şiir olan *Asım*, mesnevi nazım şeklinde kaleme alınmış, manzum hikâyedir. Bu çalışmada İkbâl ve Âkif'in, *Hitâb be Câvîd* ve *Asım* adlı eserlerinden hareketle, genç nesle tavsiyeleri karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Yaşadıkları coğrafyalar farklı olsa da aynı medeniyetin bireyleri olan Akif ve İkbâl genelde aynı görüşleri dile getirmiştir. İkbâl, klasik şiir üslûbunu benimsemiş, nasihatlerini de bu yönde sunmuş ve bireysel değerler eğitimi esas alan bir yol çizmiştir. Akif ise şeklen olarak klasik olmakla birlikte, üslup ve yöntem açısından modern bir yol benimsemiş, bireyi toplumun bir parçası olarak görmüş ve değerler eğitimi toplumsal merkezli bir gelişim olarak düşünmüştür.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Akif Ersoy, Asım, Muhammed İkbâl, *Hitâb be Câvîd*, Nasihatnâme.

Abstract

Mehmet Akif Ersoy and Muhammad Iqbal are two Muslim poets who lived at the same time but in different geographies. Mehmet Akif Ersoy died in 1936 and Muhammad Iqbal died in 1938. Both of them are like-minded intellectuals who share the same anguish for the future of society. These two poets, whose hearts were on fire with the love of independence and freedom, were also the interpreters of enthusiastic souls and hearts full of faith. Another common feature of these two poets is the importance they attach to youth. Iqbal tries to be a guide for the youth in the person of his son Javid in the address entitled *Hitâb be Jâvîd*, which was published at the end of his work *Cavidname*. *Hitâb be Jâvîd* is a detached work of 136 couplets written in the genre of nasihatname. It is a work that is a continuation of the culture of advice, which is known with names such as siyasetname, hikmet, pendname, vasiyetname and ibretname in classical poetry tradition. Similarly, in his poem *Asım* in the sixth volume of *Safahat*, Akif endeavours to guide the young generation in the person of Asım. *Asım*, which is an independent poem, is a verse story written in the form of mesnevi verse. In this study, Iqbal and Akif's advice to the young generation is discussed comparatively based on their works *Hitâb be Câvîd* and *Asım*. Although the geographies they lived in were different, Akif and Iqbal, who were members of the same civilisation, generally expressed the same views. Iqbal adopted the style of classical poetry, presented his advice in this direction and drew a path based on individual values education. Akif, on the other hand, although classical in form, adopted a modern way in terms of style and method, saw the individual as a part of society and considered values education as a social-centred development.

Keywords: Mehmet Akif Ersoy, Asım, Muhammed İkbâl, *Hitâb be Câvîd*, Nasihatnâme.

Extended Summary

In the Nasihatnamas, behaviours that should be done or not to be done in terms of the value judgements of the society to which they belonged were declared, and religious texts, proverbs and various stories were used in this process. Although there are changes in the content of the advice books according to the social structure or time, universal moral values such as right, justice, generosity and benevolence have been the main themes of these works. In addition, the deficiencies and problems in the social structure and the corruption and deterioration in

* Arş. Gör. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, adn.simsek@hotmail.com.tr / ORCID: 0000-0002-6675-6981

religious life are among the subjects of these works. With the aim of creating a society of good and moral people, it is possible to find oral or written advice books in almost every culture. The tradition of advice, which the Turks kept alive in oral culture examples such as epics and proverbs before they became Muslims, begins to exist in written culture with the Göktürk Inscriptions. his tradition later continued its existence as an independent genre under the names of *nasihatname*, *pendname*, *siyasetname*, *hikmet*, *mev'izename*, *vasiyetname*, *ibretname*. In Turkish literature, Attar's *Pendname* was the first work of advice to be written, and later on, we see that the copyrighted works were written. Especially the tradition of writing advice from father to son has a special place in our culture. This tradition is continued by Akif and Iqbal, who write and speak for the liberation of Muslims from the material and spiritual depressions into which they have fallen, and who see the key to the exit from the turmoil in the world and in their homelands in the ideal human type they describe in their works. While Akif depicts the ideal person who will ensure the independence and future of the society in the person of Asım in his work *Asım*, Iqbal makes this depiction through his son Javid in his work *Hitâb be Câvîd*. *Asım* was published as a detached book in 1924 with a volume of 1146 couplets, which was interrupted for a long time after approximately 540 couplets of *Asım* were published in *Sebilürreşat* from the end of the First World War. The work, written in the form of Mesnevi verse, is in a conversational mood and has a fluent and simple style. Akif has used the *remel bahr's feilâtün* (fâilâtün) / feilâtün / feilâtün / feilâtün / feilün (fa'lün) meter, which he used with great mastery in *the Anthem of Independence*, in *Asım* with the same mastery. *Hitab be Câvîd* is a Persian verse work written in the genre of *nasihatname*. The work, in which Mesnevi verse form is preferred, is written in the meter of fâilâtün / fâilâtün / fâilün of *remel bahr*. Consisting of 136 couplets, this work of Iqbal is a good example of the tradition of advice from father to son.

One of the most important issues that Muhammad Iqbal and Mehmet Akif attach great importance to is that young people should have a strong and unshakable faith. These two poets, especially targeting the systems of thought that, under the name of Sufism, inculcate haram, idleness, indulgence, and negligence of the world, inculcate tawhid (monotheism) and *the Qur'an* as a guide. He criticises Sufism as a social reality that obscures the truth, intoxicates people and turns them into disoriented people. He emphasises that the basis of existence is monotheism and that young people should turn to Allah with faith and belief. He points out that the weak believers use religion as a commodity of trade and fall into humiliation, forgetting prayer, zakat, fasting and pilgrimage, and are caught up in greed for wealth, and points to the disruption of order and order. Iqbal, like Akif, shows *the Qur'an* as a guide to young people whose faith has weakened by moving away from monotheism. Modernist Islamists such as Akif and Iqbal find it more correct to ignore the classical understanding of Islam and turn directly to the spirit of *the Qur'an*. The other issue that the two poets prioritise is the right of parents, respect for parents and relatives, and the role of parents in the development of the child. The mother is the first stage in the child's education. The child learns compassion, love, being a moral and virtuous individual from his/her mother. By including this subject in the first couplets of *Hitab be Jâwîd*, Iqbal wants to show how important the mother is in the life of a child. Stating that the education of values such as compassion, mercy, morality and virtue is received from the mother, Iqbal believes that it is the duty of the father to teach practical knowledge about life and religious teachings. Another quality that both poets try to instil in young people is to be hardworking and diligent individuals. Iqbal thinks that every particle in the universe is in motion, and that the crescent moon, half moon and full moon are in constant motion, and that it is a necessity for human beings to work without stopping. Laziness and inertia are unbecoming of man. However, he also realised that work cannot be done by telling people to work, it is a matter of system. He believes that the imitation of the West in the East does not go beyond a simple imitation and

that it is important to build on one's own culture by comprehending the principles of the scientific study system before clothing, alphabet and art. Akif describes the same subject with a similar expression. He states that man's duty is to work and endeavour, and that success will only be the favour of Allah as a result of this work. One's duty is to embrace the causes and leave the rest to Allah's mercy. As such, he advises to be sure that even a single gain from a lifetime of work will give the flavour that makes it worthwhile. Although Akif and Iqbal generally look at issues from the same perspective, there are also points that distinguish these two poets. While Akif generally considers the social benefit when making recommendations and comments on issues, Iqbal, adhering to the classical advice tradition, prefers the commentary culture and style of Sādī and Mawlānā. As a result, as the intellectuals of two similar societies whose independence and future are in danger, while offering solutions to social issues, they are aware that the salvation of nations in the long term lies with the youth. While Iqbal wrote the advice book *Hitab be Cāvīd* with this consciousness, Akif preferred to work in this way with his poem *Asım*. The addressee of these works is a whole youth in the eyes of Asım and Cāvīd. In these two works, in which the masnavi verse form, which is one of the classical forms, was preferred, they aimed to give advice to young people on issues such as tawhid, parental rights, avoiding idle work and work, reaching true faith, being at peace with their own culture, being moral and virtuous, avoiding arrogance and having humility, and protecting their past. While Akif, one of these two poets who aimed for the society and the individual to be moral, gave advice and recommendations for the benefit of the society, Iqbal preferred an approach centred on the individual.

Giriş

Nasihat, “*bir şey saf, halis olmak, kötülük ve bozukluktan uzak bulunmak; iyi niyet sahibi olmak ve başkasının iyiliğini istemek*” (Çağırıcı, 2006, s. 408-409) anlamına gelen “*nush*” kökünden türetilmiş, Güncel Türkçe Sözlükte “*öğüt*” maddesi adı altında “*Bir kimseye yapılması veya yapılmaması gereken şeyler için söylenen söz; mevize, nasihat*” şeklinde tanımlanan bir kavramdır. Farsçası “*pend*” olan (Salâhî, 2023, s. 912) bu kelime, pendname ya da nasihatname başlıkları altında ahlâkî-didaktik bir geleneğin adı olmuştur. Nasihatnamelerde bağlı olunan toplumun değer yargıları açısından yapılması ya da yapılmaması gereken davranışlar beyan edilmiş, bu yapılırken de dinî metinler, atasözleri ve çeşitli hikâyelerden istifade edilmiştir. Toplum yapısına ya da zamana göre nasihatnamelerin muhtevasında değişiklikler gözlemlense de hak, adalet, cömertlik, yardım severlik gibi evrensel ahlâkî değerler bu eserlerin ana temaları olmuştur. Bununla beraber sosyal yapıda görülen eksiklikler ve problemler ile dinî hayatta yaşanan yozlaşma ve bozulmalar bu eserlerin konuları arasındadır (Pala, 2006, s. 409-410).

İyi ve ahlâklı insanlardan oluşan bir toplum oluşturma gayesiyle hemen her kültürde sözlü ya da yazılı nasihatnamelere rastlamak mümkündür. Türklerin, Müslüman olmadan önce destan ve atasözleri gibi sözlü kültür örneklerinde yaşattıkları nasihat geleneği, Göktürk Yazıtlarıyla birlikte yazılı kültürde de varlık göstermeye başlar. Bu gelenek daha sonra nasihatname, pendname, siyasetname, hikmet, mev’izename, vasiyetname, ibretname adları altında müstakil bir tür olarak varlığını devam ettirmiştir. Türk edebiyatında ilk yazılan nasihatnameler Attar’ın *Pendname*’si referans alırken daha sonra telif eserlerin yazıldığını görmekteyiz. Diyarbakırlı Emirî’nin oğluna hitaben yazdığı *Nasihatname*, Keşfi’nin *Te’dipname*, Nâbî’nin oğlu Ebülhayr Mehmed Çelebi için yazdığı *Hayrînâme (Hayriyye)*, Sünbülzade Vehbî’nin oğlu Lutfullah’a yazdığı *Lutfiyye*, Erzurumlu Mehmed Necmeddin Efendi’nin *Nusuhname* ile hükümdarlardan Ziyârî Hükümdarı Keykâvus b. İskender’in oğlu Gîlân Şah için kaleme aldığı *Kâbusnâme (Nasihatnâme)*, Yavuz Sultan Selim’in oğlu Kanuni Sultan Süleyman için yazdığı *Siyasetname*, II. Murat’ın Fatih Sultan Mehmet’e yazdığı düşünülen *Nasihat-i Sultan Murad* adlı nasihatnameler bu türün seçkin örneklerindedir. Bu

eserleri farklı kılan diğer bir özellik de babaların oğulları için yazmış ya da yazdırmış olmalarıdır (Adalıoğlu, 2009, s. 304-306; Bilgin, 2003, 236-237; Bilkan, 1998, s. 65-66; Öztürk, 2013, s. 115).

Anadolu sahasında olduğu gibi Hindistan sahasında da nasihatname türünde birçok eser ortaya konmuştur. Aybeg ve İltutmuş devrinin meşhur tarihçisi Fahreddin Mübârek Şah'ın *Âd'abü'l-harb ve's-şecâ'a* (*Âd'abü'l- mülûk ve kifâyettü'l-memlûk*) ve Berenî'nin *Fetâvâ-yı Cihândârî* adlı eseri ile Safevîler dönemi âlimlerinden Muhammed Bâkır es-Sebzevârî'nin *Ravzatü'l-envâri Abbâsî* (*Ravzatü'l-envâr fi âdâbi'l-mülûk*) adlı eseri bu sahada verilmiş güzel örneklerdendir (Adalıoğlu, 2009, s. 304-306).

Akif ve İkbâl, dünya genelinde büyük savaşların yaşandığı bir dönemde, ait oldukları toplumun bu kaos ortamından en az hasarla çıkması için mücadele eden iki aksiyon adamıdır. Memleket meseleleriyle ilgilenmelerinin yanında, Müslümanların içine düşmüş oldukları maddî manevî buhranlardan kurtulmaları için yazan, konuşan bu iki şair, dünyada ve memleketlerinde yaşanan kargaşadan çıkışın anahtarını eserlerinde tarif ettikleri ideal insan tipinde görürler. Akif, toplumun istiklal ve istikbalini sağlayacak ideal insanı *Asım* adlı eserinde *Asım*'ın şahsında resmederken; İkbâl, *Hitâb be Câvid* isimli eserinde oğlu Cavid'in üzerinden bu tasviri yapar.

Asım, Birinci Dünya Savaşının bitiş yıllarından itibaren yaklaşık 540 beyti *Sebilürreşat*'ta tefrika edildikten sonra, uzun bir süre kesintiye uğramış, nihayet 1924 yılında 1146 beyitlik müstakil bir kitap olarak yayımlanmıştır. Mesnevî nazım şekliyle yazılmış olan eser, sohbet havasında olup, akıcı ve yalın bir üsluba sahiptir. Akif, eserin başına koyduğu “*Bu eser, bir muhâvereden ibarettir ki Harb-i Umûmi içinde ve Fatih yangınından evvel, Hocazade'nin Sarıgüzel'deki evinde geçer.*” notuyla bu durumu teyit eder (Ersoy, 2021, s. 726-727). Akif, *İstiklâl Marşı*'nda büyük bir ustalıkla kullandığı remel bahrinin feilâtün (fâilâtün) / feilâtün / feilâtün / feilün (fa'lün) veznini yine aynı ustalıkla *Asım*'da da kullanmıştır.

Hitab be Câvid, ilk başta *Câvidnâme* ile birlikte neşredilmiş olsa da aslında müstakil bir eserdir. İkbâl'in yedi feleğe ve devamında feleklerin ötesine yaptığı manevî yolculuğun sonunda bu esere yer verilir. Fakat *Câvidnâme*'nin sonraki baskısında *Hitab be Câvid* ayrılmıştır. Annemarie Schimmel çevirisini yaptığı 1989 baskılı *Câvidnâme*'de de *Hitab be Câvid*'e yer verilmemiştir. *Hitab be Câvid*, nasihatname türünde yazılmış Farsça manzum bir eserdir. Mesnevi nazım şeklinin tercih edildiği eser, remel bahrinin fâilâtün / fâilâtün / fâilün vezni ile yazılmıştır. 136 beyitten oluşan İkbâl'in bu eseri, babadan oğula nasihat geleneğinin güzel bir örneğidir. Baba, oğul arasındaki samimiyet eserin üslubuna da sirayet etmiş, eserin anlatımına sıcak ve samimi bir hava katmıştır (Dağılma, 2020, s. 41-42).

***Asım ve Hitab be Câvid*'de Gençlere Nasihatler**

Muhammed İkbâl ve Mehmet Akif'in en önem verdikleri konuların başında, gençlerin sağlam ve sarsılmaz bir imana sahip olmaları gelir. Özellikle tasavvuf adı altında haramı, miskinliği, müskiratı ve dünyayı boş vermişliği telkin eden düşünce sistemlerini hedef alan bu iki şair, tevhide ve *Kur'an-ı Kerim*'i rehber edinmeyi telkin ederler (Ayvazoğlu, 1995, s. 45). Akif, tasavvufla ilgili;

Sürdüler Türk'e “tasavvuf” diye olgun şırayı;
Muttasıl şimdi “hakikat” kusuyor Sıdkı Dayı!
Bu cihan boş, yalnız bir rakı hak, bir de şarab;
Kible: Tezgâh başı, meyhaneci oğlan mihrab
(Ersoy, 2021, s. 731)

görüşlerini açıkça belirttiği bu mısralarda, tasavvufu hakikati perdeleyen, insanın sarhoş edip yolunu, yönünü şaşırması kişilere dönüştüren sosyal bir gerçeklik olarak tenkit eder. Sağlam bir imanla tevhide yönelmeyi, sağlam imanlı beş on kişinin bile mazideki gibi yine dünyayı tir tir titreteceğini belirtir:

– İşte gördün ya Hocam, millet için lâzım olan,
Hoca Mandal'daki iman gibi sağlam iman.
Titretirsin yine dünyayı, emin ol, tir tir;
Hele sen Şark'a o imanda beş on sîne getir.
(Ersoy, 2021, s. 782)

Akif, gençlerin tasavvufun yıkıcı etkisinden kurtarılıp, yeniden sağlam bir imana sahip bireyler olmasını ancak doğrudan doğruya *Kur'an-ı Kerim*'in referans alınarak mümkün olacağını kanaatindedir:

Doğrudan doğruya Kur'ân'dan alıp ilhâmı,
Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı.
(Ersoy, 2021, s. 783)

Mehmet Akif'le şaşırtıcı biçimde meseleye aynı penceren bakan İkbâl de;

Tâ yürekten söyle “Tevhîd” remzini
Tâ ki parlasın, ışıtsın benzini
Ay, güneş, dönmekte “.. illâ hû!” diye
Her ne varsa, zerreden tâ Kürre'ye
“Lâ ilâh..”ın lâfzı aslâ lâf değil
Bir aman vermez kışıçtır, böyle bil.
“Lâ ilâh..” dağlar, fakat kudret verir,
“Lâ ilâh..” pek zorlu, sert bir darbedir.
(İkbâl, 1965, s. 22)

mısralarında varlığın temelini tevhit olduğunu, gençlerin inanç ve imanla Allah'a yönelmelerini telkin etmektedir. Zayıf iman sahiplerinin dini ticaret metaı gibi kullanarak zillate düştüklerini, namazı, zekâtı orucu ve haccı unutarak mal hırsına kapıldıklarını dile getirerek dirlik ve düzenin bozulduğuna işaret eder (İkbâl, 1965, s. 23). İkbâl, tevhitte uzaklaşarak imanı zayıflamış gençlere tıpkı Akif gibi *Kur'an*'ı rehber gösterir. Akif ve İkbâl gibi modernist İslamcılar klasik İslam anlayışını yok sayarak doğrudan *Kur'an*'ın ruhuna yönelmeyi daha doğru bulurlar (Ayvazoğlu, 195, s. 47):

Sîne Kur'andan habersiz, tamtakır
Beklenir mi böylesinden bir hayır?
(İkbâl, 1965, s. 23)

Özellikle Akif, hakiki iman üzerinde durur. Doğrudan doğruya *Kur'an*'ı referans alan gençliğin hakiki imana erişeceğini, böylelikle dünya ve ahiret sırrına vakıf olacaklarını düşünür. Bu imana erişip dünya ve ahiret sırrına ermiş kişiler, bunu ibadet, adalet ve çalışma ile desteklediklerinde onların hüsrana uğramaları artık imkânsızdır:

Hâlik'in nâ-mütenâhî adı var, en başı: Hak.
Ne büyük şey kul için hakkın elinden tutmak!
Hani, ashâbı kirâm, ayrılalım derlerken,
Mutlakâ “Sûre-i ve'l-Asr”ı okurmuş, bu neden?
Çünkü meknûn o büyük surede esrâr-ı felâh;
Başta iman-ı hakîki geliyor, sonra salâh.
Sonra hak, sonra sebat. İşte kuzum insanlık.

Dördü birleşti mi yoktur sana hüsrân artık.
Müslüman hakka zahîr olmaya her an mecbur
(Akif, 2021, s. 784)

İki şairin üzerinde öncelikli olarak durdukları diğer konu, anne ve baba hakkı, anne babaya ve yakınlarına saygı, anne ve babanın çocuğun gelişimindeki rolüdür. Anne çocuğun eğitimindeki ilk aşamadır. Çocuk, merhameti, sevgiyi, ahlaklı ve erdemli bir birey olmayı hep annesinden öğrenir. İkbâl, *Hitab be Câvid*'in ilk beyitlerinde bu konuya yer vererek aslında annenin bir çocuğun hayatında ne derece önemli olduğunu da göstermek istemiştir:

Aldın anneden oğul, ilk dersi sen
Bir tomurcuktun, odur bir gül eden
Renk ilettiler, rûh ilettiler nefhası
Böyle kıymet buldun ey can yongası!
(İkbâl, 1965, s. 22)

Şefkat, merhamet, ahlak ve erdem gibi değerler eğitiminin anneden alınacağını ifade eden İkbâl, hayata dair pratik bilgiyi ve dinî öğretileri öğretmenin babalık görevi olduğu kanısındadır:

Bir ölümsüz mutluluktur müjdesi,
Duyduğun ondan, “şehâdet cümlesi”
Şimdi oğlum, benden öğren bakmayı
Kalbi “... illâllah!” od’undan yakmayı
Tâ yürekten söyle “Tevhit” remzini
Tâ ki parlatsın, ışıtsın benzini
(İkbâl, 1965, s. 22)

Aynı şekilde Akif de babanın önemini idrak edilmesi gereken bir değer olduğu konusunda İkbâl’le hemfikirdir. Akif, geçmişe ait mirasın toplandığı bir değer olarak babaların bitmek tükenmez bir irfana sahip oldukları kanaatindedir. Öyle ki sadece bu irfanın en alt seviyesine erişmek bile gençler için dağları aşmak kadar zor bir eylem olarak tanımlanır:

Sen dua et babadan topladığın mirasa,
Hep onun himmetidir üç satır ilmin varsa.
– Üç satır hem de, İlâhi ne tükenmez irfan!
– Hadi üç yüz satır olsun mütehammilse kafan!
Hoca’nın kâ’bına yükselmen için dağlar var.
– Tırmanırsam?
– Hadi tırman bakalım, işte duvar.
(Ersoy, 2021, s. 730)

Akif, sadece anne baba hakkından bahsetmekle kalmaz. Ona göre anne ve babanın dostuna, arkadaşına hürmet de aslında anne ve babaya hürmetle eş değerdir:

Sana hizmet, babamın ruhuna rahmettir ayol.
– Hoca’zâdem, bilirim hepsini, berhurdar ol.
(Ersoy, 2021, s. 733)

Medeniyet tahayyülünü Doğulu ve Batılı olmak üzere iki kutuplu gören bu iki şair, insanların çoğunun heves ve arzularının peşinde bir hayat yaşadıklarını, Batıyı yanlış algıladıklarını, bir kısmının da tahkiki imana uzak bir şekilde geleneksel din anlayışını sürdürdüklerini belirtir. Camiler dolup taşsa da insanlar ibadetin dönüştürücü gücünden uzak, gelenekçi ve taklidi bir din anlayışının esiri olmuştur (Dağılma, 2020, s. 43):

Secde, şimdi baş koymuştur sırf yere
Benzermiş bitmiş, kocamış pirlere

Elde Kur'an, gönlü bilmez ârzû
Akla sığmaz, bir acâip şey ki bu!

His, düşünce, din, siyaset, bilgi, fen
Hepsi candan ayrı, varsa yoksa ten!
Sökmedeyken sinesinden her şafak,
Özgenin ardında Şark, özden irak
(İkbal, 1965, s. 23-24)

Her iki şairin gençlere özellikle telkin etmeye çalıştıkları bir diğer vasıf, çalışkan ve gayretli bireyler olmaları yönündedir. İkbal, kâinatta her bir zerrenin hareket halinde olduğunu, ayı örnek vererek hilal, yarım ay ve dolunay olmak üzere durmadan hareket ettiğini, insanın da durmaksızın çalışmasının bir gereklilik olduğunu düşünür. Tembellik ve yılgınlığı insana yakıştıramaz. Ancak çalışmanın insanlara çalışın demekle olmayacağını bunun bir sistem meselesi olduğunu da idrak etmiştir. Doğudaki Batı taklitçiliğinin basit bir özentiden öteye gitmediğini, kılık kıyafet, alfabe ve sanattan önce ilmî çalışma sisteminin esasları kavranarak kendi kültürünün üzerine bina etmeyi başarmanın gerekli olduğunu şu beyitlerle izah eder:

Ay döner, bulmak diler o bir makam
Lâkin insan hep yürür, durmak haram
Durmayıp uçmaktır ömrün lezzeti
İnle bağdaşmaz onun hür fitrati
Karga, kuzgun rızk arar, toprak eşer
Bak: doğanlar sonsuz, engin gökteler
(İkbal, 1965, s. 23-24)

Akif, aynı konuya benzer bir ifade ile değinir. İnsanın görevinin çalışmak ve gayret göstermek olduğunu, başarının bu çalışma neticesinde ancak Allah'ın keremi olacağını dile getirir. Kişinin görevi sebeplere sarılmak ve gerisini Allah'ın keremine bırakmaktır. Böyle olunca, bir ömür boyu çalışarak elde edilecek tek bir kazancın bile buna değecek lezzeti vereceğinden emin olmayı salık verir:

Var mı bir başka sözün söyleyecek?
– Elbet var:
Hani, tevfiği hesap etmedin, onsuz ne çıkar?
– Ama kul neyle mükellefti ki, tevfik ile mi?
Hiç değil, sa'y ile; tevfik, o: Hudâ'nın keremi.
Sarıl esbâba da çık, işte tarık, işte refik;
Ne vazîfen senin olmazmış, olurmuş tevfik?
Oturup dil dökecek yerde gidip döksene ter!
Bin çalış gayen için, bir kazan ömründe yeter.
(Akif, 2021, s. 775)

Akif ve İkbal meselelere genellikle aynı pencereden bakmakla birlikte bu iki şairi ayıran noktalar da vardır. Akif meselelere ait tavsiye ve yorumlarda bulunurken genellikle toplumsal faydayı göz önünde bulundururken; İkbal, klasik nasihat geleneğine bağlı kalarak Sâdî ve Mevlânâ tarzı yorum kültürünü ve üslûbu tercih eder. Akif, samimi bir tevazu ile İkbal'in Arapça bilgisini, ilmini, irfanını ve şairlik kudretini kendinden çok yüksek olarak değerlendirirken, Farsçadaki kuvvetini kendisinin Türkçedeki kudretinden aşağı bulur.

Devamında “Eğer hazretin üslubu da yeni olsaydı, İran edebiyatında kıyametler kopardı” (Ayvazoğlu, 1995, s. 53) yorumuyla can alıcı bir tespitte bulunur. Bu açıdan bakıldığında İkbâl, insanı maddi ve manevi yönden güçlendiren kavramları; aşk, fakirlik (fakr), yiğitlik (cesaret), hoşgörü ve helal kazanç (kesb-i helâl) olarak sıralar. Zayıf düşüren kavramları ise; korku, kölelik, dilenme (su’âl) ve soy sople övünme olarak sayar (Aydın, 1987, s. 94-99). Bu değerlendirme klasik nasihat kültürünün bir yansımasıdır. Aynı şekilde *Hitab be Câvid*’de de maddi ve manevi değerler eğitime ait unsurları bireysel nitelikte sunmayı tercih eder:

Gün doğup yeller eserken mum söner.
 Artar ammâ lâlenin benzinde fer.
 Az ye, az yat, az konuş bir er gibi
 Kendi etrafında dön perger gibi
 Âdil ol, hiçbir zaman zâlim değil
 Bâý iken, yoksul iken ol mu’tedil
 Güç de olsa hükme te’vil isteme!
 İşte kalbin! Başka kandil isteme!
 “Rabb”ı zikretmekle cânın dincelir
 Nefsi zabtet, cismine kudret gelir.
 (İkbâl, 1965, s. 25-26)

Akif’in diyalog şeklinde sürdürdüğü genel yapıdan birkaç defa çıktığına şahit oluruz. Onlardan biri de toplumsal bir itirazın coşkunu bir şekilde anlatıldığı şu beyitlerdir:

Ağlasın milletin evlâdı da bangır bangır.
 Durma hürriyeti aldık diye, sen türkü çağır!
 Zulmü alkışlayamam, zâlimi aslâ sevemem;
 Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem.
 Biri ecdâdına sadırdı mı, hattâ boğarım...
 – Boğamazsın ki! – Hiç olmazsa yanımdan koğarım.
 Üç buçuk soysuzun ardında zağarlık yapamam;
 Hele hak nâmına haksızlığa ölsem tapamam.
 Doğduğumdan beridir âşıkım istiklâle,
 Bana hiç tasmalık etmiş değil altın lâle.¹
 Yumuşak başlı isem, kim dedi uysal koyunum?
 Kesilir belki, fakat çekmeye gelmez boyunum.
 Kanayan bir yara gördüm mü yanar tâ ciğerim,
 Onu dindirmek için kamçı yerim, çifte yerim.
 Adam aldırma da geç git, diyemem, aldırırım.
 Çiğnerim, çiğnenirim, hakkı tutar kaldırım.
 Zâlimin hasmıyım amma severim mazlûmu...
 İrticâın şu sizin lehçede manâsı bu mu?
 (Akif, 2021, s. 763)

Bir manifesto niteliği gösteren bu beyitler, üslup ve tarz olarak İkbâl’den çok farklıdır. Belki bunda *Asım*’ın kaleme alındığı yılların mütareke yıllarına rastlıyor olmasının da etkisi olabilir. Zor yılların eseri olarak bazen gür bir eda ile bu tarz bölümlerin olması, Akif’in duruşunu da eklediğimizde kaçınılmazdır. Aynı şekilde *Asım*’ın kişiliğinin ve fiziksel özelliklerinin anlatıldığı bölümlerde de bu coşkunu edayı görmek mümkündür.

¹ “Lâle” boyuna vurulan zincir (Şairin notu).

Sonuç

İkbal ve Akif, aynı zamanda yaşamış, yüz yüze tanışmamış olsalar da eserlerinden birbirlerini tanıma imkânı bulmuş dönemlerinin iki önemli şair, düşünür ve aydınıdır. İçinde yaşadıkları toplumun sorunlarına kayıtsız kalamayan, devamlı aksiyon halinde olan iki şair, toplumlarının en buhranlı zamanlarında çıkış yolu üretmek için çabalamışlardır. İstiklal ve istikballeri tehlikede olan benzer iki toplumun aydınları olarak toplumsal meselelere çözümler sunarken, uzun vadede milletlerin kurtuluşunun gençlerde olduğunun da farkındadırlar. İkbal, bu bilinçle *Hitab be Câvid* adlı nasihatnameyi kaleme alırken, Akif, *Asım* adlı manzume ile bu yolda eser vermeyi tercih etmiştir. Bu eserlerin muhatabı Asım ve Câvid'in nezdinde bütün bir gençliktir. Klasik formlardan olan mesnevi nazım şeklinin tercih edildiği bu iki eserde; tevhit, anne baba hakkı, boş işlerden uzak durma ve çalışma, hakiki imana erişme, kendi kültürüyle barışık olma, ahlaklı ve erdemli olma, kibirden uzak durup tevazu sahibi olma, geçmişine sahip çıkma gibi meselelerde gençlere öğüt vermeyi gaye edinmişlerdir. Toplumun ve bireyin ahlaklı olmasını hedefleyen bu iki şairden Akif, daha çok toplum yararına nasihatler ve tavsiyelerde bulunurken; İkbal, bireyi merkeze alan bir yaklaşımı tercih etmiştir. İster toplumdaki bireye isterse bireyden topluma olsun, Akif ve İkbal'in ulaşılmak istedikleri en önemli hedef, hayatın her alanında ahlakı esas alan genç bir neslin yetiştirilmesidir.

Kaynakça

- Adalıoğlu, H.H. (2009). Siyâsetnâme. *TDV İslam Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nasihahat>, (Erişim 20 Mayıs 2024).
- Aydın, M. S. (1987). İkbâl'in felsefesinde insan. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29, s. 1-4: 83-106.
- Ayvazoğlu, B. (1995). Mehmed Âkif ve Muhammed İkbal, *Muhammed İkbal Kitabı Uluslararası Muhammed İkbal Sempozyumu Bildirileri*. İstanbul.
- Bilgin, A.A. (2003). Lutfiyye. *TDV İslam Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nasihahat>, (Erişim 20 Mayıs 2024).
- Bilkan, A.F. (1998). Hayriyye. *TDV İslam Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nasihahat>, (Erişim 20 Mayıs 2024).
- Çağrııcı, M. (2006). Nasihat. *TDV İslam Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nasihahat>, (Erişim 15 Mayıs 2024).
- Dağılma, İ. (2020). *Muhammed İkbal ve Cavidname*, İstanbul: SDAM, Stratejik Düşünce ve Analiz Merkezi. <https://sozluk.gov.tr/> [Erişim tarihi: 15.05.2024]
- Ersoy, M.A. (2021). *İstiklal Marşı'nın 100. yılında Mehmet Akif Ersoy şiir külliyatı safahat*. (Haz. Necmettin Turinay). Ankara: TBMM Yayını.
- İkbal, M. (1965). *Cavid'e hitab (Manzum tercüme)* (Çev. Hüseyin Perviz Hatemi). İstanbul: Yeni Matbaa.
- İkbal, M. (1989). *Câvidnâme* (Çev. Annemarie Schimmel). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları: 1098.
- Öztürk, M. (2013). Klasik Türk edebiyatında babadan oğula-ebeveynden çocuğa-nasihahat geleneği. *Akademik Bakış Dergisi*, 39, 113-135.
- Pala, İ. (2006). Nasihatnâme. *TDV İslam Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nasihahatname>, (Erişim 15 Mayıs 2024).
- Pala, İ. (1998). *Ansiklopedik divân şiiri sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat No: 403-142.
- Salâhî, M. (2023). *Kâmûs-ı Osmânî*. (haz. Kudret Ayşe Yılmaz). Ankara: Türk Dil Kurumu.